

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ВОЛИНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, Україна
Тел.: +38(0332) 24-10-07
Факс: +38(0332) 72-01-23
Ел. пошта: post@vnu.edu.ua
www.vnu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02125102

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE

LESYA UKRAINKA
VOLYN NATIONAL
UNIVERSITY

Prosp. Voli, 13, Lutsk, 43025, Ukraine
Tel.: +38(0332) 24-10-07
Fax: +38(0332) 72-01-23
E-mail: post@vnu.edu.ua
www.vnu.edu.ua

02.09.2024 № *03-24/042482* Г

на № _____ від _____

Г

Г

Доктор філологічних наук, професор Маргарита Жуйкова,
Кафедра української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензія докторської праці магістра Ганни Мельник під назвою «Польська та українська математична термінологія: термінологічний аналіз», що здійснена під керівництвом габілітованого доктора Любові Фроляк, професора Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні, на кафедрі слов'янського мовознавства

1. Вступні зауваження

Пропонована докторська праця, виконана магістром Ганною Мельник, поза сумнівом, служить високій меті: поглибленню польсько-українських культурних зв'язків, осмисленню різних аспектів сучасного соціокультурного простору, усвідомлення як унікальності, так і спільності в тих шляхах, якими кожна нація йшла до стану сьогодення. Досягнення цієї мети відповідає вимогам нашого

часу, особливо у тих умовах, які склались після початку гарячої фази війни Росії проти України.

2. Структура роботи та деякі зауваги

Перший розділ під назвою «Короткий огляд історії розвитку польської та української математичної термінології» (с. 10—33) містить дані щодо прогресивної тенденції використання національних мов у європейській науці, зокрема й у математиці. Поступовий відхід від латинської мови як єдиного засобу для втілення математичних ідей сприяв поширенню математичних знань серед різних верств населення, залучення до освіти представників різних професій. Цей процес потребував розроблення національної математичної термінології, яка впроваджувалась передусім в сфері освіти, а не у сфері науки. Здобувачка справедливо підкреслює роль таких просвітницьких осередків як Краківська академія у Польщі, Острозька та Київська академії в Україні. Щодо викладання математики у Львівському колегіумі (пізніше Академії), заснованому орденом єзуїтів, то воно ніколи не провадилось українською мовою. Тому вважаю, що недоречно включати інформацію про Львівську академію до підрозділу 1.2 «Етапи формування української математичної термінології». Дуже сумнівно також, що ті підручники з математики, які використовувались у навчальних закладах України в XVII та XVIII ст., містили власне українську термінологію, адже вони були написані російською мовою¹. Виходячи з цього, за початок формування термінології математики власне українською мовою слід брати другу половину XIX ст., коли після заснування у Львові Наукового Товариства імені Шевченка (1873 р.) з'явилися підстави для поступового запровадження української мови в сфері точних та природничих наук.

---

¹ Наприклад, згадуване в роботі Ганни Мельник «Новое краткое руководство к арифметике» професора Івана (у монашестві Іриней) Фальковського, як й інші його підручники, написано та видано російською мовою. Одна з книг Фальковського, опублікована в Києві 1793 р., має повну назву «Сокращение смешанной математики, разделенное на две части, из которых первая содержит механику, гидростатику, аэрометрию, гидравлику, оптику, катоптрику, диоптрику и перспективу; а другая — тригонометрию сферическую, начала астрономии, географию, хронологию, гномонику, пиротехнию, архитектуру гражданскую и военную, собранное из разных авторов в пользу киевского академического юношества». Отже, «киевское академическое юношество» пізнавало математику, механіку, астрономію, архітектуру та інші точні науки офіційною мовою Російської імперії.

Другий розділ докторської роботи Ганни Мельник (с. 34—72) присвячено становленню та сучасному стану польсько-української / українсько-польської лексикографії та термінографії. Початок українсько-польської лексикографії авторка пов'язує з виходом у Львові 1830 року двомовного словника священника Йосипа Левицького під назвою «Приручний словарь славено-польський, или собрание речений неудоб разуметелных, обретающихся в книгах церковных...» (с. 34). Тут варто зауважити, що це джерело аж ніяк не належить до українсько-польських: це двомовний словник, в якому подано переклади церковнослов'янських, а не українських слів, і призначено його було для того греко-католицького духовенства, що слабо знало церковнослов'янську, проте володіло польською мовою². Першим власне українсько-польським словником слід вважати великий рукописний словник іншого галицького священника — Івана Лаврівського. Його праця під назвою «Матеріали до словаря русского» складається з шести частин, що включають понад 22,5 тис. українських реєстрових слів³. Словник було створено протягом 1822-1826 рр., отже, дещо раніше за «Приручний словарь» Й. Левицького.

У другому розділі авторка дає характеристику етапам розвитку термінографії в обох країнах. Історію як української, так і польської термінографії ХХ ст. поділено на декілька часових відрізків, які визначаються передусім історико-політичним контекстом у країні. В Україні, яка на початку 20-х рр. потрапила до тоталітарного СРСР, найбільш плідним етапом у розвитку національного словникарства було лише одне десятиліття, протягом якого науковцям вдалось створити й видати значну кількість термінологічних та галузевих словників, що містили власне україномовну термінологію. Після згортання політики «коренізації» на початку 30-х років та масових репресій щодо українського народу створення словників на національномовній основі фактично було

---

² Для ілюстрації наведу деякі реєстрові слова та їх переклади зі словника Йосипа Левицького: *казнь* — кара, *обаватель*, *обавник* — *czarownik*, *облакь* — *obłok*, *обитель* — *dom*, *klasztor*, *полза* — *pożytek*, *покровь* — *welon*, *dach*, *покоище* — *miejsce odpoczynku*, *позорище* — *widowisko*, *помощь* — *pomoc*.

³ Див. дисертаційну працю Ірини Сус «Українсько-польська і польсько-українська лексикографія ХІХ століття в україністичному вимірі» (Ужгород, 2019).

припинено. Відповідна діяльність лексикографів активізувалась лише із відновленням української незалежності 1991 року. Як зазначає здобувачка, протягом останнього десятиліття ХХ ст. вийшло друком 466 термінологічних словників із різних галузей знань, науки, культури (с. 48). Паралельно активно розвиваються теоретичні основи термінографії; утворюється, зокрема, Українське термінознавче товариство (2000 р.) та деякі інші наукові об'єднання, метою яких є унормування опису термінів у словниках, формування загальних засад для творенні терміносистем, а не ізольованих термінів тощо.

Польські лексикографи наприкінці ХХ ст. — початку ХХІ ст. також активно працюють над теоретичними проблемами нормалізації та стандартизації терміносистем, об'єднуючи свої зусилля з європейськими колегами. Важливою науковою акцією стало утворення на ХІV Міжнародному з'їзді славістів (2008 р.) окремої Термінологічної комісії в рамках Міжнародного комітету славістів. Діяльність членів цієї комісії спрямована на як на теоретичні, так і на практичні аспекти термінографії, зокрема і на покращення підготовки відповідних фахівців в університетах.

З середини 90-х років ХХ ст. з'являються перші двомовні (польсько-українські та українсько-польські) термінологічні словники, що свідчить про поглиблення наукової та економічної співпраці між обома країнами. За даними, які оприлюднила здобувачка, від 1994 р. до 2023 р. в Україні та Польщі було сумарно видано 86 двомовних термінологічних словників (с. 51), причому в деякі роки виходило друком по 6 словників. Деякі з них є тримовними і містять паралельні одиниці третьою мовою, переважно російською та англійською (с. 55), що відбиває суспільно-культурну орієнтацію на ті мови, в яких були найбільше зацікавлені споживачі лексикографічного продукту. Про значний попит на двомовні термінологічні словники свідчить перевидання деяких з них. Серед двомовних словників домінують ті, що вміщують лексику гуманітарних галузей знання (бізнес, управління, психологія, філологія, богослов'я, педагогіка та ін.), меншою мірою представлені словники, дотичні до природничих та формальних наук. Математична термінологія представлена у чотиримовному польсько-

англійсько-російсько-українському словнику, виданому в Запоріжжі 2020 р., а також у двомовному польсько-українському та українсько-польському словничку, що вийшов друком у Польщі 2023 р. (с. 62-63); аналіз обох лексикографічних праць Ганна Мельник подає у Розділі 3.

Авторка також звертає увагу на появу двомовних словників з математики для тих українських школярів, які вимушено навчаються в польських школах від 2022 р. Це онлайн словники із зручним інтерфейсом, в якому передбачено можливість введення пошукового гасла як українською, так і польською мовами. На 65-67 с. подані електронні адреси і скріни трьох таких словників та описані їхні особливості.

У третьому розділі роботи під назвою «Термінографічний аналіз українсько-польських, польсько-українських термінологічних словників» (с. 73—118) Ганна Мельник зупиняється на питаннях, дотичних до загальних принципів укладання термінологічних словників, а також докладно аналізує деякі термінологічні словники з різних галузей знань, що видані в Польщі та в Україні. У цьому розділі найбільший інтерес становить проведений авторкою лексикографічний аналіз, адже теоретичні засади та вимоги зіставлено з реалізацією у конкретних лексикографічних виданнях. Зокрема, Ганна Мельник звертається до таких праць: «*Ekonomiczny słownik polsko-rosyjsko-ukraiński*» (Warszawa, 2019), «*Słownik polsko-ukraiński oraz ukraińsko-polski podstawowych terminów i pojęć z zakresu nauki o krajobrazie*» (Biała Podlaska—Kijów, 2015), «*Polsko-ukraiński słownik terminów dziennikarskich: z suplementem ukraińsko-polskim*» (Lublin, 2015), які створені протягом останнього десятиліття.

Особливу увагу авторка звертає на ті словники, в яких подано математичну термінологію. Як було зазначено в Розділі 2, таких праць останнім часом видано дві. По-перше, це невеличке видання «*Słownik pojęć matematycznych. Polsko-ukraiński i ukraińsko-polski*» (Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, 2023), що має лише 20 сторінок і включає 331 термін. Як справедливо зауважує Ганна Мельник, це видання не містить основних складових, необхідних для термінологічного словника: зокрема, в ньому відсутні дефініції понять,

граматична інформація про лексеми, зона ілюстрацій; математичні терміни подано вибірково, а певна кількість лексем стосується інших галузей знань. Очевидно, що з погляду вимог до сучасних лексикографічних праць це видання взагалі не може називатися словником, це радше підручна книжечка, створена для школярів з метою полегшити їм розуміння умов задач, які пропонуються в підручниках.

По-друге, математичні терміни подано у лексикографічній праці, що нещодавно вийшла в Запоріжжі (авторкою її є М. Щолокова). Тут представлено лексичні еквіваленти чотирьох мов: польської, англійської, російської та української. Цей словник містить понад 500 термінів як елементарної, так і вищої математики; отже, він орієнтований не лише на школярів, а й на студентів та викладачів університетів. Наприклад, у словнику подано терміни теорії ймовірностей, диференціального числення, теорії множин та ін. Важливо, що застосовано не алфавітний, а тематично-гніздовий принцип розміщення лексичного матеріалу, що полегшує користувачу пошук потрібного гасла та його перекладних еквівалентів.

Зазначу, що Ганна Мельник оцінює обидва видання як в аспекті модерних вимог до термінологічних словників, так і з точки зору власне прагматичної (як потенційний користувач лексикографічного продукту); такий підхід робить її оцінку об'єктивною й неупередженою.

У цьому ж розділі авторка звертається до малознаного зараз джерела міжвоєнного часу, а саме до двомовного термінологічного словника Ярослава Лазарука, виданого у Бродях (тодішня Польща) 1936 р. Це джерело має назву «Словник українсько-польський і польсько-український з углядженням важнішої термінології природничої, математичної й географічної» і містить близько 13 тис. гасел. Словник, виданий значним на той час накладом 5 тисяч, було призначено для учнів та вчителів так званих утраквістичних шкіл, що існували в Галичині (частину предметів викладали в них польською, а частину — українською мовами). Ганна Мельник зазначає, що серед україномовних математичних термінів, поданих Лазаруком, є чимало таких, які не вживаються

зараз в українській мові (с. 112-113). Їх фіксація у словнику відбиває складний процес формування математичної терміносистеми, коли українські науковці та педагоги прагнули знайти оптимальні питомі позначення для математичних понять, уникаючи як прямих запозичень з інших мов, так і калькування з польської.

Четвертий розділ, що має назву «Концепція українсько-польського / польсько-українського тлумачного словника математичних термінів», займає значну частину цілої докторської праці (с. 119-174). Цей розділ складається з двох частин: перша включає ґрунтовний опис теоретичних положень та засад, на яких, на думку Ганни Мельник, потрібно будувати модерний термінологічний словник, а друга подає практичну реалізацію авторської концепції — фрагменти запропонованого авторкою двомовного словника математичних термінів. Авторка наголошує на таких засадничих параметрах, важливих при відборі словникових гасел: часова фіксація математичних термінів (для польської мови – від 1989 р., для української – від 1991 р.); обсяг словника (не більше ніж 5000 гасел); понятійна база словника (що визначається змістом шкільної математичної освіти, яка затверджена міністерствами освіти Польщі та України). На думку авторки, пропонуваній словник має бути кодифікованим (відбивати тільки нормативну лексику, без включення регіональних одиниць) та дидактичним (він може служити допоміжним засобом при вивченні математики).

Слід зазначити, що, на відміну від інших двомовних термінологічних словників, репрезентований словник містить у назві лексему ‘тлумачний’; це вказує на наявність дефініції того чи того математичного поняття, позначуваного лексемою чи сполукою. Як свідчать вміщені у Розділі 4 словникові статті, дефініції подаватимуться обома мовами, причому самі визначення не обов’язково є дослівно перекладеними: інформація про поняття, подана в українській частині статті, може доповнювати ту, що вміщено в польській частині. Безперечно, наявність точних дефініцій суттєво підвищує інформативність словника і робить його самостійним джерелом знань про

математичну науку, особливо з огляду на його цільову аудиторію (передусім учнів шкіл та певною мірою студентів).

Наголошу також на наявності у словникових статтях зони ілюстрацій, яка наповнюється шляхом вибирання певних фрагментів з підручників математики. Ілюстративна зона, як і сама дефініція, має розкривати зміст математичного поняття, роботи його більш зрозумілим для користувачів. Це, безперечно, дуже важлива складова словникових статей такого роду словників, бо дозволяє побачити сполучуваність реєстрових одиниць, типові контексти їх вживання. Загалом ілюстрації до гасел підібрані доволі вдало, проте деякі з них викликають застереження. Наприклад, на с. 160 до гасла 'куб числа' авторка подає таку цитату з підручника Н. Тарасенкової: «Що називають кубом числа? Наведіть приклади». Очевидно, що замість сполуки 'куб числа' у цьому питанні можна вжити будь-який термін (з галузі економіки, астрономії, мовознавства, геології, театрознавства тощо), отже, така ілюстрація не відбиває жодних ознак відповідного поняття. Подекуди самі автори підручників з математики припускаються помилок, а тому укладачка словника має здійснювати фахову селекцію прикладів для зони ілюстрації. Приміром, на с. 163 до гасла 'числа непарні' подано таке твердження: «Число 105 не ділиться на 2, бо є непарним» (автором цього підручника для 6 класу середньої школи є О. Істер). Тут допущено просту логічну помилку, адже автор не усвідомлює причинно-наслідкових зв'язків між явищами. Ми знаємо, що число 105 не ділиться на два без залишку (таким є стан речей в нашому світі), і саме тому його називають непарним числом (це висновок, наслідок, оформлений через понятійний апарат математики чисел). Отже, Ганні Мельник варто уважно поставитися до тих тверджень (висловлень), які будуть використані в остаточному варіанті словника як ілюстративний матеріал.

3. Заключення

Розглянута докторська праця магістра Ганни Мельник засвідчила гарну підготовку авторки в ділянці сучасної лексикографії, зокрема обізнаність з базовими вимогами до створення словників різних типів, їх макро- та

мікроструктури, а також з історією польського та українського словникарства в ділянці галузевої термінології. Авторка задемонструвала вміння докладно аналізувати наявні лексикографічні продукти в аспекті їх будови, функцій, вмісту, цільової аудиторії. Беззаперечним досягненням Ганни Мельник є представлені у дисертації концепція та фрагменти власного двомовного словника математичної термінології. Цей словник не лише заповнить прогалину в сфері галузевого словникарства, а й послужить гарним взірцем для українських та польських лексикографів, які працюватимуть над іншими двомовними термінологічними словниками.

Вважаю, що рецензована праця «Польська та українська математична термінологія: термінологічний аналіз» повністю відповідає вимогам до докторських дисертаційних досліджень, а її авторка магістр Ганна Мельник заслуговує на допуск до наступних етапів здобуття наукового ступеня доктора у галузі слов'янського мовознавства.

Луцьк, 02 вересня 2024 року

Рецензент

професор Маргарита Жуйкова

Ректор ВНУ імені Лесі Українки

професор Анатолій Цьось

